
УДК 811.161.2'255:27-23

Наталія Пуряєва

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ПЕРШИЙ МОЛИТОВНИК УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ («МОЛИТОВНИК ДЛЯ РУСЬКОГО НАРОДУ» ІВАНА ПУЛЮЯ 1871 року)

У статті висвітлено історію появи першого молитовника українською мовою, упорядником якого був Іван Пулюй. Аналіз мови видання показав, що концепція мови перекладу молитовних текстів Івана Пулюя значною мірою відображала мовні настанови Пантелеймона Куліша, з яким згодом Пулюй працював також над перекладом Біблії. Основні риси цієї концепції: синтетичний характер мови, досягнений шляхом поєднання різнодіалектних елементів, відчутна присутність архаїчних елементів.

Ключові слова: народномовний молитовник, переклад молитов, Іван Пулюй.

У 1860-х роках студент теологічного факультету Віденського університету Іван Пулюй приступив до перекладу молитвослова народною мовою. На той момент він уже склав програму видання народною мовою релігійної літератури і з цією метою організував навколо себе студентське товариство «Праця» народовецького спрямування, мету якого окреслив у листі до свого приятеля Данила Тянячкевича: «...ціль наша єсть вибороти свому народови поважне становисько між іншими народами та не заржавілими списами чубатих дідів наших, а живим словом, русько-українською мовою» [цит. за: 6: 21]. Ідея перекласти молитвослов народною мовою виникла в Пулюя ще в роки його навчання в тернопільській гімназії. Спонукою до цього, як згадував сам перекладач, стало висміювання народної мови в галицькій москвофільській сатиричній газеті «Страхопудь», яка, навівши комічний переклад молитви, доводила нібито недорікуватість та непридатність для неї

© Н.В. ПУРЯЄВА, 2016

«хлопської» мови [4]. Та безперечно, намір Пулюя зродився із загальних настроїв того середовища, в якому він здобував освіту. Як згадував свого часу товариш Пулюя О. Барвінський, у 1860-ті роки в Галичину з Великої України почали проникати відомості про переклади Святого Письма народною мовою, здійснені Пилипом Морачевським, і поширену там практику видань україномовних проповідей та іншої духовної літератури. Інформацію про це на своїх шпальтах розміщував, зокрема, заснований 1863 р. народовецький часопис «Мета», який широко висвітлював перебіг культурних процесів на Наддніпрянщині¹. У середовищі галицької молоді, що змушена була вивчати духовні дисципліни за підручниками, написаними «язичієм», такі відомості викликали неабиякий резонанс і спричинили появу своєрідного гімназійно-студентського руху за народну мову в молитвах. У своїй практиці студенти та гімназисти використовували українські переклади молитов, що були вміщені в деяких підручниках з катехизму паралельно з церковнослов'янським текстом для його пояснення [11: 525—526]. Важливим контекстом, який не можна не враховувати, був також літургійний рух, що поширився Європою у 60-х роках ХІХ ст., розпочавшись у Франції. Провідною ідеєю руху стало прагнення відкрити вірянам неосяжні духовні скарби християнської молитви й богослужіння, активізувати молитовно-літургійне життя Церкви через уприспунення відповідних текстів розумінню вірних, чому доти перешкоджала незрозуміла сакральна мова — латина. Прихильники такої реформи у Франції, Німеччині, Італії, Польщі використовували в богослужінні народні мови, створювали молитовники з паралельним перекладом молитовних текстів. Європейський літургійний рух виявився таким потужним, що наприкінці ХІХ ст. Папа Римський Лев ХІІІ дозволив друкувати молитовники народною мовою [13: 162].

Ідею народної мови в молитві обговорювали на сторінках тогочасних галицьких народовецьких часописів, зокрема в «Правді», яку в цей період редагував П. Куліш. Одним із найголовніших аргументів на користь такої реформи була незрозумілість церковнослов'янської мови не тільки для простого народу, але навіть і для освічених верств суспільства. Це не лише спричиняло курйозні перекручування слів і змісту християнських молитов², а й було причиною використання вірними іншомовних

¹ «Вісти подавані в львівській «Меті» про переклад Морачевського і про печатані перед 1863 р. в Росії проповіді й інші духовні видання українською мовою, відбилися тут голосним відгомонам і тут почалися змагання введення в церконій проповіді, в молитовниках і інших релігійних творах живої народної мови. Домагання сі вийшли з поміж української молоді, котрій довгий час запаморочувано навіть в народних школах катехизмами й біблійною історією написаними змосковщеною церковшиною, а в гімназіях таким же «язичієм» виданими підручниками до науки релігії, М. Попеля і Л. Циби́ка і екзортами голошеними таким самим язичієм» [2: 16—17].

² Зокрема О. Барвінський у статті «Листи з Опілля. Ще кілька слів про потребу Народнього Молитовника» зауважував: «...молитов складаних церковнєю мовою народ або зовсім не розуміє, або не так, як належища. Ся причина наводить людей простих, неписьменних до перекручування молитов, а тим до зневаги Бога» [1: 335]. Як приклад перекручування

молитовних видань (переважно польськокомовних), що часто призводило до подальшої зміни обряду, мови та культурно-національної належності вірян — тобто їх полонізацію [1: 8]. Незрозумілість молитовних текстів стояла на перешкоді духовного росту молільників, натомість «розумінне богослуження ... зближить та прихилить до ёго, бо зрозумілість до загітку богомільного чувства найбільше причинаєця» [8: 207]. І нарешті, прихильники народної мови в молитві добре розуміли важливість для статусу мови її впровадження у сферу церковної комунікації: «Наконець, чому ж нам русинам бути останніми між просвіщеними народами. Всі моляця своєю рідною мовою, тільки нас гнете ще сей середновічний консерватизм. Час вже, щоб нам вибитись из згубної схолястики, час вже нам видвигнутись и стати поруч з іншими просвіщеними народами» [1: 336].

У 1869 р. у Відні І. Пулюй опублікував українською мовою і традиційним для таких видань етимологічним правописом, закріпленим у «Граматиці руського языка» Михайла Осадци (1862, 1864), «Молитвослов и коротка наука о християнсько-католицькой вірі» (Відень, Вид. оо. Мехітаристів, 1869. — 16 с.). Половина його тритисячного накладу призначалася для українців, що служили в австрійському війську [6: 21]. Видання вийшло за сприяння о. Людовика Доніна, куратора церкви св. Стефана у Відні, коштом неznаної добродійки [2: 18].

Опублікований у Відні «Молитвослов» Пулюй передав на розгляд новопризначеному предстоятелю Греко-Католицької Церкви митрополиту Йосифу Сембратовичу (1870—1885). Шукати визнання й підтримки у найвищого церковного ієрарха Пулюя спонукала інтронізаційна промова останнього, під час якої той закликав студентську молодь до праці над ширенням освіти серед народу народною мовою. Отримавши від владики схвальний відгук про саму спробу перекладу і його мову, Іван Пулюй, підготував новий, розширений варіант молитовника, який мав намір опублікувати вже фонетичним правописом, «кулішівкою» [14: 1]. Бажаючи легалізувати видання й отримати офіційний дозвіл на його публікацію, І. Пулюй вдруге звернувся до митрополита Й. Сембратовича, передавши йому рукопис. Й. Сембратович доручив експертизу перекладу своєму секретареві, члену митрополичої консисторії о. Михайлові Малиновському. За переконаннями русофіл, Малиновський відреагував на народно-мовний молитовник украй негативно. Він написав обуреного листа ректорові віденської духовної семінарії о. Ципановському, в якому різко розкритикував переклад Пулюя і виніс такий вердикт: «...Ихъ Высокопреосвященство не тѣлько не дають имени своего, но также со-

автор наводить надісланий йому П. Кулішем народний варіант молитви «Отче наш», що його письменник записав в с. Переванці Лубенського повіту на Полтавщині: «Оче-наш оже есь та вже весь. Око на небі, око на землі. Хліб наш на сішках дай нам на вилах...» [Там само: 336]. «Се найважніша причина, — резюмує далі О. Барвінський, — чому б нам постаратись о народні молитовники, бо доки нарід їх не матиме в руках, доти не викоріняця такі богозневажливі речі з ёго голови, дарма що коло сёго заходитимеця дбала катехизация» [Там само].

всім не соглашаются, абы написаный нимъ молитовникъ напечатался, и тая рукопись по праву каноническому назначенна зостала до оуничтоженія» [Там само: 3]. Наказ знищити рукопис був не метафоричною погрозою, а буквальним присудом — ішлося про спалення праці. Так, дещо раніше з наказу церковної цензури було спалено народномовний молитовник, який підготував адвокат-народовець Василь Дідошак [15: 48].

Головна претензія Малиновського стосувалася «українщини» та «кулішівки», які, на його думку, не були відповідними засобами для адекватного перекладу молитовного матеріалу: «Оукраинщина и кулишѡвка не допродавили еше литературы нашей до такого совершенства, чтобы она съ ними могла служить взорцемъ, и ненеречно есть, що на оукраинщину и кулишѡвку грѣшится много произволомъ, науковою немочію и диватствами, въ которыхъ ложно и пусто поставляеся геніальность»³ [14: 4]. Крім того, М. Малиновський вбачав у спробі Пулюя намагання втягнути Церкву в політичний конфлікт, протистояння між народовцями й русофілами, та спробу повалити тривалу літературну, а також і церковно-обрядову традицію: «...даючи при славянскомъ текстѣ переводы на такъ званну оукраинщину съ кулишѡвкою, хоче на тѡмъ поставити, чтобы вѣрни приняли звычай по украински молиться: тоу же иде о тое, не тѡлько сорвати съ нашою малорускою литературою, но также съ нашими церковными книгами, съведенными на ладъ нашего малоруского языка, о кѡлько то было возможно, на користь оукраинщины и кулишѡвки, которы суть нововведеніемъ безъ пѡдставы якъ оу насъ, такъ и на Оукраинѣ, и которі еше оу насъ не оправдились, абы оуже и церковь наша гонила за пустымъ вѣтромъ» [Там само: 3]⁴.

Нищівна критика не знеохотила Пулюя: він не тільки публічно відповів на закиди Малиновського брошурою «Лист без коверти яко одповідь Впр. крил. Малиновському на реферат молитовника» (Відень, 1871)⁵, а все ж таки опублікував у Відні свій рукопис під назвою «Молитовник

³ Як приклад «диватствъ» Малиновський, зокрема, наводить переклад слова *насущный* лексемою *щоденный* (молитва «Отче наш»), *дориносима* — *которого в дарахъ носятъ* (Херувимська пісня) тощо [14: 4].

⁴ Свій мовно-правописний ідеал (що, зрештою, відображав позицію цілої святоюрської ієрархії, від якої безпосередньо залежало дозволити публікацію будь-якого релігійного видання чи ні) Малиновський окреслив у рецензії на катехизм у перекладі О. Огоновського, видання якого також заборонив, висловивши перекладачеві такі ультимативні умови прийняття його праці до друку: «2. Заховати нашъ чистогалицкій русскій языкъ, якъ онъ себе являє, и якъ зосталъ уятый въ граматикахъ Левицкого, Осадшы, Дячана. 3. Триматися писовнѣ тукраевой ведля преданія поямнутыхъ граматикъ. Всѣ збоченія утрудняють науку, затирають признаки нашего тукраевого языка, викликають споры на нашу страту, приводятъ до варваризмовъ и дивацтвъ, а такъ напинають насъ, повертати и триматися своего» [5: 585—586].

⁵ Цю відповідь, як і літературний таланти І. Пулюя, свого часу дуже високо оцінив Іван Франко, зауваживши: «...Пулюй 1871 р. дав себе знати в руськїм письменствї як дуже талановитий полемїст у дуже делїкатнїй справї — вживання народногo язика в церковних книжках» [22: 31].

для руського народу» (Друге побільшене видання. — Відень, 1871). На титульній сторінці видання було зазначено, що молитовник побачив світ «коштом громадським», проте з листів Пулюя відомо, що видання фінансував він сам, «...властиво за позичені гроші. Молитовник стояв мені 500 гульденів» [цит. за: 10: 303].

Народовецька преса схвально відгукнулася на появу видання. Газета «Правда» зазначала, що «Молитовник» «вдовольнить всім потребам мирянина руського», оскільки дозволить «русинові... помолитися по руськи так, щоб він молитву розумів» [цит. за: 17: 193]. З часом газета «Діло» дала експерименту Пулюя таку оцінку: «А Пулюй, ще малолітний, завзяв ся доказати сивоголовим крилошанам, що «хлопській» мові перше місце в церкві і в розмові з Богом належить ся, а не мертвій церковщині. І доказав того!» [4].

Молитовник здобув високу оцінку також і в Наддніпрянській Україні. Зокрема, відомо, що в 1877 р. приятель Пулюя харків'янин Володимир Александров⁶ у відповідь на надісланий йому примірник написав: «Показавъ я его одному своєму приятелеві, нашому-жъ таки попові, такъ вінъ прочитавъ скільки молитовъ, та й каже: бачъ! Нащобъ его и толковать тії молитвы народови, якъ би у него в рукахъ бувъ такий молитовникъ?! Коженъ бы самъ дощерця все зрозумівъ. Добре, далєбі добре! Нехай васъ Богъ благословляє за вашу святу працю. А пісні і колядки мабуть народні? При нашихъ молитовникахъ похожего немає» [цит. за: 10: 303].

Незважаючи на високу поліграфічну якість і привабливо низьку ціну⁷, новий молитовник, не маючи схвалення церковної цензури (так званої «апробати»), не набув великої популярності серед молільників у Галичині. Наклад розходився доволі мляво, і І. Пулюй був змушений подарувати його львівському товариству «Просвіта» [4]. Зауважимо, що при цьому церковнослов'янські молитовники продовжували користуватися великим попитом: протягом 1860 — 1885 рр. у Галичині було видано понад 60 таких видань, і вони не затримувалися у книжкових крамницях [21].

Причиною відсутності інтересу до українського молитвослова з боку широкого споживача було також стійке негативне ставлення простих вірних до будь-яких мовно-правописних нововведень, яке підігрівалося традиційно зорієнтованим галицьким духовенством, що на той час становило більшість⁸. З цієї ж таки причини, до речі, згодом не здобув по-

⁶ В. Александров — знаний фольклорист і письменник, відомий також як перекладач окремих книг Святого Письма українською мовою («Книга Іова на малоруську мову переложена», 1877).

⁷ Одна з реклам видання так описувала його: «...друк дуже красний, на грубім велиновім папері, а на остаток ціна одного примірника в прехорошій оправі так низька, що ні польський жаден, ні церковноруський молитовник не стане му до пари» [цит. за: 17: 21—22].

⁸ Доволі промовистими є факти боротьби греко-католицького духовенства та вірних проти впровадження фонетичного правопису до шкільних книжок в 1890-х роках (масштабні протести, ініційовані священиками збирання підписів до листів і петицій проти «фонетики», ігнорування світської документації, написаної фонетичним правописом, бойкотування закладів і видань, які ним користувалися, проповіді та агітаційні акції проти фонетичного письма тощо) [12: 194—200].

пулярності серед вірних-греко-католиків також і переклад Біблії Куліша й Пулюя. Так, письменник А. Чайковський в листі до О. Барвінського обурено зауважував: «Переклад св. Письма Куліша, Левицького та Пулюя довгі часи лежав нерозкуплений... укр. Біблію розхоплюють штундисти і баптисти» [цит. за: 7: 106]. Натомість галицькі греко-католики знайомилися з цим текстом переважно через катехизми та різноманітні «історії біблійні Старого і Нового Завіту». Релігійна література народною мовою, що не мала дозволу церковної цензури, асоціювалася з протестантською або ж апокрифічною лектурою, від читання якої Церква застерігала [Там само]. Цілком можливо, що саме з метою уникнути небажаного асоціювання з протестантськими виданнями у 1903 р. «Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською» І. Пулюю опублікував у Відні старокириличним шрифтом.

Однак, незважаючи на неуспіх, праця Пулюя не пропала марно. Бо, як засвідчив його сучасник К. Студинський, «своїми молитовниками поклав Іван Пулюй почин до дальших перекладів» [цит. за: 17: 193]. Саме його видання 1871 р. лягло в основу нових перекладів, здійснених перекладацькою колегією під проводом Сильвестра Сембратовича, декана теологічного факультету Львівського університету, а з 1885 р. — митрополита Греко-Католицької Церкви, до якої увійшли також священики О. Слюсарчук, О. Стефанович та О. Огоновський [20]. У 1878 р., по шістьох роках після публікації Пулюя, побачили світ три підготовлені цією колегією народномовні видання: «Молитвенникъ народный рускій» (Львів, друкарня Товариства імені Тараса Шевченка), його скорочений варіант та «Молитвенникъ народный рускій для дѣтей», який упорядкував о. О. Слюсарчук. Прикметно, що, як засвідчив О. Барвінський, дитячий молитвослов О. Слюсарчук готував «з узглядненнем «Молитовника народного» І. Пулюя» [2: 19—20]. Усі вони, щоправда, були опубліковані етимологічним правописом, очевидно, з метою усунути зайвий привід до нападок із боку русофілів.

«Молитовник для руського народу» І. Пулюя відкриває епіграф з Послання апостола Павла до коринтян, гл. 14, 18—19: «Дякую Господеві моєму, що розмовляю мовами більш вас усіх, тільки в церкві волю промовити пять слів розуміннем моім, щоб навчити и інших, ніж десять тисяч слів мовою [чужою]» [18: 24]. Саме в цих словах «апостола народів», покликаючись на авторитетне тлумачення зазначеного уривка екзегетами Католицької Церкви, І. Пулюю вбачав заклик молитися рідною мовою.

Прикметно, що головною метою будь-яких реформаторських зусиль, спрямованих на молитовний текст, було саме його *розуміння*, яке, проте, не обов'язково передбачало звучання рідною мовою. Розуміння досягалося різними способами, і власне переклад був лише одним із них. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговують різні типи адаптації церковнослов'янського оригіналу, що їх застосував І. Пулюю у своєму виданні. Молитовний матеріал він подає у трьох мовних варіантах: 1) паралельно церковнослов'янською та українською мовами, 2) українською мовою, 3) церковнослов'янською мовою у транскрипції гражданкою (див. табл. 1).

Таблиця 1

Зміст та структура «Молиovníка»	цсл. // укр.	укр.	цсл.
Щоденні молитви	+		
Катехизмова частина		+	
Молитви на різні потреби		+	
Вечірні, ранкові молитви		+	
Молитви до сповіді, після сповіді; до св. причастя, після св. причастя		+	
Молитви під час Служби Божої		+	
Служба Божа св. Івана Золотоустого			+
Акафист до пресолодкого Господа нашого Ісуса Христа, Акафист Благовіщенню Пресвятої Богородиці, Акафист до св. Николая		+	
Церковні пісні		+	
Проповідь Господа нашого Ісуса Христа по Євангелії св. Матея		+	

Перший тип адаптації — **паралельний переклад** — у галузі молитовних, богослужбових перекладів мав особливу функцію: він створювався для кращого розуміння тексту оригіналу, виконував роль його пояснення і не був призначений для безпосереднього використання в молитві. Такий тип адаптації застосовували в катехизмах, призначених для домашнього читання у виданнях Псалтиря, Євангелія⁹, згодом у молитовниках. Залежно від обставин і настанов паралельний переклад міг переслідувати дві протилежні мети: з одного боку, він усував потребу в переході з сакральної мови на народну (розуміння досягнуто і без такої кардинальної реформи), а з іншого — паралельний переклад міг бути тимчасовим компромісним заходом, який полегшував процес такого переходу, створював умови для його апробації і звикання¹⁰.

У кожному разі така функціональна специфіка зумовлювала особливості паралельного перекладу — він допускав відступ від традиційного для богослужбових перекладів принципу послівності, дозволяв при потребі доволі вільне відтворення лексичних, синтаксичних особливостей оригіналу, тобто парафразовий переклад¹¹. Пор. у «Молиovníку» І. Пулюя¹² (див. табл. 2):

⁹ Прикладом такого підходу є видання: «Псалтирь въ язицѣ церковно-словенскомъ съ переводомъ на языкъ народно-рускій о. А. Бачинського...» (Львів, 1903); «Псалтиря розширена въ дусѣ христїанської молитви и церковного богослуженя ... уложивъ Алексїй Слюсарчукъ руско-катол. парохъ въ Рунгорахъ» (Жовква, 1904); Новий Завіт О. Бачинського (Львів, 1903).

¹⁰ Із такою метою паралельний переклад було вжито в молитовнику «Господи, до Тебе возношу душу мою» (Рим, 1971) — першому офіційному греко-католицькому молитовнику, створеному відповідно до постанов ІІ Ватиканського Собору.

¹¹ Парафразовий переклад уперше для релігійних книг застосував Мартін Лютер (1483—1546), за що зазнав критики з боку Католицької Церкви [3: 21]. Прикметно, що свого часу Ф. Міклошич негативно оцінив переклад книг Святого Письма П. Куліша через те, що вбачав у ньому парафразу грецького оригіналу, а не дослівний переклад [див. 9: 89].

¹² Тут і далі посилання на видання [18]; у дужках вказано лише номер сторінки.

Таблиця 2

Цсл.	Укр.
Свѣта оть свѣта, Бога истинна оть Бога истинна, рожденна, а не сотворенна, единосущна Отцу, имже вся быша (29)*.	Як світло від світла, так Він Бог истинний від Бога истинного рожден а не сотворен, односущний з Отцем, и Ним усе сталося (29).
Распятаго же за ны при Понтійстѣмъ Пилаѣтъ, и страдавша и погребенна, и воскресшаго въ третій день по писаніемъ (29).	Його распято за нас під Понтийським Пилатом; Він терпів муки и погребен, и воскрес в третій день по писаннях (29).

Другий тип адаптації — **власне переклад** — створювався для прямого використання текстів у молитовній практиці. Він здійснювався переважно з урахуванням закріпленої в молитовно-богослужбовій перекладацькій традиції з часів рівноапостольних Кирила та Мефодія засади максимального наближення перекладу до оригіналу. Це послівний (часто навіть поморфемний)¹³ переклад, створений із урахуванням факторів, пов'язаних із молитовним вживанням тексту, а насамперед його наспівним виконанням за традиційними мелодіями (важливо було зберегти ритмічну і складо-кількісну структуру церковнослов'янського оригіналу). Найпоследовніше принципу послівності Пулюй дотримався в перекладі молитовних чинів, що виконуються наспівно — акафистів, параклису та канону до Пресвятої Богородиці, пор.:

Таблиця 3

Цсл.	Укр.
Видящи сѣбя себе въ чистотѣ, глаголетъ гавриилъ дерзостноу: преславное твоего гласа неѣдовопрѣтельно души моеи являетса: безсѣменноу во зачатїя ржѣтво какъ глаголеши, зовый: Алалиа.	Знаючи себе в чистоті, рече свята Гаврилу сміло: преславний голос твій непонятний для душі моєї являється, як бо глаголеш про різдво бессіменного зачаття, взиваючи: Алілуя (100).
Радѣиса цвѣте нетлѣнїя, радѣиса вѣнче воздержанїя. Радѣиса воскреснїя вбразъ велистающаа: радѣиса аггелъское житїе являющаа, радѣиса древо свѣтлоплодовитое, ѿ негоже питаютса вѣрнїи ... радѣиса во чревѣ носачаа избавителя плѣнѣннымъ...	Радуйся, цвіте нетління; радуйся вінче вдержання. Радуйся, воскресення образ обьясняюча; радуйся ангельське житте являюча. Радуйся, древо, світлий овоч подаюче, з котрого кормляться вірні... Радуйся, носивша в утробі Избавителя невольників... (102–103).

Третій тип адаптації — **транскрипція** церковнослов'янського тексту сучасними кириличними літерами, гражданкою, — полегшував зорове сприйняття тексту оригіналу. Транскрипція не сприяла розумінню тексту, однак полегшувала його вільне відтворення під час молитви, богослужіння і, таким чином, сприяла активній участі у них вірян. Цей тип адаптації передбачав збереження мови оригіналу, закріплював її непорушність. Пор.:

¹³ Докладніше про ці типи перекладу в кирило-мефодіївській перекладній традиції див. у: [3: 12–23].

* Тут і далі цитування «Молитовника» за виданням [18]; у дужках вказано лише посилання на сторінку.

Миромъ Господу помолимся.

Хор: Господи, помилуй.

О свишнѣмъ мирѣ, и спасеніи душъ нашихъ Господу помолимся...

О мирѣ всего мыра, благостоянии святыхъ Божіихъ церквей, и соединеніи всихъ Господу помолимся...

О святѣмъ храмѣ семъ, и иже съ вѣрою, благоговѣніемъ, и страхомъ Божіимъ входящихъ въ онъ Господу помолимся... (126).

Як можна помітити, вибір типу адаптації церковнослов'янського оригіналу в «Молитовнику для руського народу» визначала функціональна специфіка текстів: тільки народною мовою Пулюй переклав тексти а) дидактичного спрямування: катехизмові правди, іспит совісті перед сповіддю, проповідь Ісуса Христа (уривок із Євангелія), б) тексти для приватної молитовної практики (ранішні, вечірні молитви, молитви на різні потреби, акафисти). Паралельний переклад був застосований для так званих щоденних молитов — обов'язкових для кожного вірного, найуживаніших, звичних, завчених напам'ять¹⁴. Очевидно, Пулюй передбачав збереження церковнослов'янської мови в цих молитовних текстах.

Текст Божественної Літургії св. Йоана Золотоустого І. Пулюй не перекладав, а транскрибував. Як засвідчує його полемічна праця «Лист без коверти», церковнослов'янська мова в Літургії залишається для нього непорушним законом, на який він не сміє посягати: «Церковні служення остануться у нас нерушені, як у народів латинського обряду осталась мова латинська, хоч каждый молиться своєю бесідою. До церковних служб будемо подавати філологічні богословські пояснення слів і положень, и учитимеся їх нарід в школі и на катехизаціях» [14: 8].

Важливо відзначити, що народна мова перекладів є неоднорідною. Вміщені в молитовнику тексти можна диференціювати так: максимально архаїзовані — помірно архаїзовані — тексти, близькі до розмовної мови (диференціація стосується насамперед лексики та синтаксису). Пор.:

Таблиця 4

Акафист	Молитва по ідженю	Іспит совісті перед сповіддю
Бесідників многомовних як безголосні риби видимо; не розуміють бо про тебе, Исусе Спасе наш, сказати: як и Бог неперемінний, и чоловік звершений пробуваеш: ми ж дивуючись Тайною, з вірою співаємо: Исусе Боже предвічний. Исусе Царю царюющих ... Исусе потіхо плачущих... (96).	Дякуємо Тобі, Христе Боже наш, що покріпив еси нас земним Твоїм даром. Не лиши нас і небесного Твого царства, а якож посеред учеників Своіх прийшов еси, Спасе, дати ім впокій, прийди и до нас и спаси нас (50).	Чи сумнився коли о правдах св. віри? О котрих? Чому? Може читав злі книжки? Приставав з безбожними, що мою віру на сміх підіймали? Або чи ходив завсідни на науку християнську? Чи знаю найпотрібніщі правди віри? ... Чи все послушав, як хто до доброго мене угрущав? Опустив коли молитву ранішню, вечірню? (88).

¹⁴ Пор. у зв'язку з цим свідчення перемиського крилошанина І. Могильницького: «Усі греко-католицькі віряни промовляють щиро слов'янською мовою свої щоденні молитви, «Отче наш», «Богородице Діво», «Символ віри». Саме цим діалектом старші люди та віронавчителі навчають молодь найперших релігійних істин» [цит. за: 16: 482].

Визначальною обставиною створення «Молитовника народного» було те, що 1869 р. у Відні І. Пулюй особисто познайомився з П. Кулішем, який і до того був для нього великим авторитетом. Згодом він згадував, що темою першої ж розмови була потреба перекладу народною мовою Святого Письма і молитовника [6: 197]. Ще раніше Пулюй мав змогу ознайомитися з біблійними перекладами Куліша — псалмами (Правда. — 1968. — ч. 39, 45) та П'ятикнижжям Мойсея (Львів, 1969). У лютому 1871 р. П. Куліш і Пулюй розпочали співпрацю над перекладом Святого Письма, і вже незабаром, по трьох місяцях спільної діяльності, І. Пулюй отримав від Куліша схвальну оцінку мови свого перекладу: «Ви вже доволі проштудіювали нашу українщину і не зробіте в ній таких перемін, котрі були б на користь полонізму, що для нас було би найгірше» [цит. за: 6: 198], яка свідчить про те, що спільності в мовній концепції було досягнуто. Того ж року у Відні побачили світ Євангелія від Матвія, Марка, Луки та Івана.

Невипадково, отже, «Молитовник для руського народу» був опублікований фонетичним правописом — кулішівкою, тим її варіантом, яким того часу видавався, зокрема, редагований Кулішем часопис «Правда» (1969). Палким прихильником фонетичного правопису-кулішівки Пулюй став ще в гімназійні роки, про що він згадує у статті «Споминка о Тернополі», яка була опублікована в часописі «Мета» в 1865 р. [19]. Мова молитовника також виявляє виразні ознаки якщо не прямого редакторського втручання Куліша, то принаймні послідовного дотримання І. Пулюєм попередньо вироблених Кулішем мовних засад, про які буде сказано далі. Крім того, у «Листі без коверти» Пулюй вказав на ще один мовний зразок, на який він орієнтувався, — мову «Катехизму для дѣтей грекокатолицького обряду» о. Кирила Селецького, який в 1869 р. видало товариство «Просвіта» [14: 2]. Свій переклад І. Пулюй здійснював очевидно з церковнослов'янського оригіналу, залучаючи, де це було можливо, переклади польською, німецькою, французькою, італійською, чеською та румунською мовами [Там само: 13].

Мова галицького народномовного молитовника в перекладі І. Пулюя, першого в історії молитовника українською мовою, дозволяє простежити два важливі мовні процеси, що відбувалися в Галичині в другій половині XIX ст.: формування церковно-релігійного стилю української мови (зокрема його літургійного жанру) та формування української літературної мови на народній основі.

1. *Барвінський А.* Листи з Опілля. Ще кілька слів про потребу Народнього Молитовника // Правда. — 1869. — Ч. 40. — С. 335—336.
2. *Барвінський А.* Чи українська мова пригідна для перекладу св. Письма і молитов, та духовної проповіді? — Перемишль, 1921. — 32 с.
3. *Верещагин Е.М.* История возникновения древнего общеславянского литературного языка. Переводческая деятельность Кирилла и Мефодия и их учеников. — М.: Мартис, 1997. — 315 с.
4. Відчит проф. д-ра Пулюя в Празі. (Спомини про Куліша — Переклади сьв. Письма) // Діло. — 27.07.1915. Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/39449>

5. *Возняк М.* До історії боротьби о. М. Малиновського з народною мовою // *Нива*. — 1911. — Т. 2, ч. 12. — С. 583—588.
6. *Гайда Р., Пляцко Р.* Іван Пулюй (1845—1918). Життєписно-бібліографічний нарис / Серія «Визначні діячі НТШ». — Львів, 1998. — 277 с.
7. *Голік Р.* Книжна культура, читання й етносоціальні уявлення галичан кінця ХІХ — початку ХХ століття // *Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол.* — 2011. — Вип. 6. — С. 98—108.
8. *Гусарчин П.Л.* Кілька слів про потребу «Народнього молитовника» // *Правда*. — 1869. — Ч. 24. — С. 206—208.
9. *Даниленко А.* Перші переклади Нового Заповіту новоукраїнською мовою: Антоній Кобилянський проти Пантелеймона Куліша // *У силовому полі мови. Інні Петрівні Чепізі*. — К., 2011. — С. 86—101.
10. *Збожна О.* Довга й нелегка дорога до українського народу Святого Письма в перекладі П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького (до 90-річчя від дня пам'яті Івана Пулюя) // *Збірник праць ТО НТШ*, — Т. : Рада, 2008. — Том 4: Видатні постаті в українській культурі і науці. — С. 302—308.
11. *Каровець М.* З дискусії на тему народних молитов // *Нива*. — Львів, 1911. — Ч. 12. — С. 321—327.
12. *Колб Н.* «З Богом за Церкву і Вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках ХІХ століття. — Львів: Місіонер, 2015. — 372 с.
13. *Кунцлер М.* Літургія Церкви. — Львів: Свічадо, 2001. — 616 с.
14. Лист без коверти яко відповідь впр. крилошанину Малиновському на реферат Молитовника. Написав Іван Пулюй. — Відень, 1871. — 15 с.
15. *Матковський С.* Три синодальні архиєреї: спомини з життя і діяльності преосвящених о. Юліана Куїловського, д-ра Юліана Пелеша і д-ра Сильвестра Сембратовича / С. Матковський. — Львів: Бібльос, 1932. — 108 с.
16. *Мозер М.* Уживання української мови Греко-Католицькою Церквою в Галичині (1772—1859 рр.) // *М. Мозер. Причинки до історії української мови*. — Х., 2008. — С. 474—561.
17. *Процик І.Р.* Від «Молитвослова» до Святого Письма: Праця Івана Пулюя над перекладами сакральних текстів та виробленням конфесійного стилю української мови // *Науковий потенціал славистики : історичні здобутки та тенденції розвитку. Тези доповідей Міжнар. наук. конференції до Дня слов'янської писемності і культури (Київ, 21.05.2015)*. — К., 2015. — С. 192—194.
18. *Пулюй І.* Молитовник. Псалтир / За заг. ред. В. Шендеровського / І. Пулюй. — К. : Вид-во «Рада». 1997. — 271 с.
19. *Пулюй І.* Споминка о Тернополі // *Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй (1845—1918). Життєписно-бібліографічний нарис / Серія «Визначні діячі НТШ»*. — Львів, 1998. — С. 265—274.
20. *Пуряєва Н.* Греко-католицький митрополит Сильвестр Сембратович і народна мова в молитвах // *Тези VII Міжнар. наук. конференції «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (до Дня слов'янської писемності і культури) (Національна бібліотека ім. В. Вернадського, Київ, 24 травня 2016 р.)*. Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/752>
21. *Федорів Ю.* Яка мова Господу наймиліша? (Кілька думок з приводу українізації богослужбових текстів — порядком дискусії) // *Нива*, липень 1977 р. / <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/yaka-mova-hospodu-najmylisha/>
22. *Франко І.* План викладів історії літератури руської // *І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.* — Т. 41. — К., 1984. — С. 24—73.

Статтю отримано 21.04.2016

Natalia Puriaieva

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE FIRST PRAYER BOOK IN UKRAINIAN
(“PRAYER BOOK FOR RUSS PEOPLE” BY IVAN PULUJ 1871)

In 1871 in Vienna Ivan Puluj published “Prayer book for Russ people” with translations of Christian prayers into Ukrainian. This was the first attempt to introduce the Ukrainian language into the practice of prayer of the Ukrainians — a sphere where previously only liturgical church Slavonic language was used. Publishing of a prayer book was one of the points of educational activity program of Puluj who was a member of Galician movement “narodovtsi”. “Prayer book” was sharply criticized by the leaders of the Greek Catholic Church, the representatives of which held Russofil views. Church censorship forbade publishing, because of the used phonetic spelling-kulishivka and vernacular language, while traditionally in religious publications etymologic spelling and “Yazychiye” were usually used. Though, the edition was published. Puluj was working on the prayer book during the period of acquaintance and active cooperation with P. Kulish. Wherefore, the language of prayer texts translation by I. Puluj based on Galician literary usage proves also the desire of the translator to embody authoritative to him concept of P. Kulish, in particular concerning the means of creation of the great archaic style (due to the use of Old Ukrainian bookish elements — first of all, morphological, lexical) appropriate for prayer texts, as well as the ways of approach of synthetic character of literary language through combination in it of different dialect systems of Ukrainian language.

Keywords: *The first Prayer Book in Ukrainian, I. Puluj.*

Мовна мозаїка

ОКЕАНІЧНИЙ ЧИ ОКЕАНСЬКИЙ ФЛОТ?

Неорганічні в українському вжитку словосполучення *океанічний флот, океанічна течія, океанічний клімат, океанічні острови* і под., напр.: *Уперше за 19 років Україна змогла отримати прибуток від діяльності державного океанічного флоту* (Україна молода, 02 — 03.09.2016); *Частини плато можуть виступати над поверхнею океану, утворюючи океанічні острови і атоли* (Вікіпедія); *...весна в океанічних кліматах холодніша, ніж осінь* (Рівненський обл. центр з гідрометеорології). Тлумачні словники української мови подають прикметник *океанічний* як рівнозначний прикметникові *океанський* — ‘той, який стосується океану’ (Словник української мови. — К. : Наук. думка, 1974. — Т. V. — С. 662; Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. — С. 836). Проте зразкові творення відносних прикметників української мови відповідає лише *океанський*, бо в ньому до твірного іменника *океан* приєднано суфікс *-ськ-*. У складі прикметника *океанічний* є латинський елемент *-іч-*, що доречний насамперед у прикметниках, співвідносних з іменниками на *-іка*, пор.: *графіка — графічний, ритміка — ритмічний, синоніміка — синонімічний*. У прикметника *океанічний* немає спільнокореневого іменника на *-іка*, тому словотвірно він не вмотивований. У багатьох виданнях, серед яких і довідкові, прикметник *океанічний* уже замінено на *океанський*, пор.: *Океанський риболовецький флот України вперше за 19 років перерахував дивіденди до держбюджету країни* (Кореспондент, 01.09.2016); *Щільні донні води з шельфів Антарктиди опускаються по материковому схилу і материковому підніжжю до океанських котловин; Холодні океанські течії також відзначаються відповідними збуреннями в конфігурації ізотерм.; Течії впливають на розподіл інших географічних характеристик солоності, вмісту кисню, біологічних речовин, оптичних та акустичних властивостей океанських вод* (Вікіпедія).

Отже, правильно вживати *океанський флот, океанська течія, океанський клімат, океанські острови, океанські води*.

Катерина Городенська